

בְּדַמִּיָּךְ חַיִּי

מנהג אבותינו בידינו שאין אבל בימי חג. אולם אם רוצה אני להציג בפני קוראי הערות מסוימות על יום השואה חייב אני לעבור על מנהג זה. לשם כך אני נשען על הפסוק הטראגי של הנביא יחזקאל שמצא את דרכו להגדת הפסח (טז, ו): "וְאָעֶבֶר עָלֶיךָ וְאָרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמִּיָּךְ, וְאָמַר לְךָ בְּדַמִּיָּךְ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמִּיָּךְ חַיִּי".

רבות הן השאלות הדתיות המתעוררות בעקבות השואה. אינני יודע את פתרונו. מקובל עלי תיאורו של הרי"ד סולובייצ'יק לפיו עומדים אנו בפני ההיסטוריה כפפני שטיח קיר מרהיב ביופיו בהרמוניה בין הצבעים ובסדר של חלקיו. אלא, שעד לזמן הגאולה מסוגלים אנו להסתכל עליו רק מהצד הלא נכון, ולפיכך רואים בו מערבולת של קצוות חוטים חסרי משמעות וסדר: "לֶכֶן הַמְשָׁפִיל בְּעַת הַהֵיאָה יָדָם כִּי עַת רָעָה הִיא" (עמוס ה, ג). יש בדברים אלה, לדעתי, ציווי לכל מי שלכאורה יודע את סודות ההיסטוריה וההשגחה. אולם, דבר זה נכון לא רק לגבינו, המאמינים, אלא גם לגבי המדענים והחכמים. לא רק מבחינה דתית ותיאולוגית, מהווה השואה מסתורין. המדענים יודעים לכאורה להסביר את מה שקרה, אלא שטעות בידם. התבונה האנושית החושבת שהכל שקוף וחשוף לפניה, אינה יכולה להתמודד עם השואה. אנו יכולים להבין את הרוע שמקורו באינטרסים כלכליים או פוליטיים. אנו יכולים אפילו "להבין" את האיכר הפולני ימ"ש שמסר את היהודי כי חמד בזוג המגפיים שלו. אולם, אי אפשר להבין את מה שניתן לכנות הרוע המוחלט, הרוע לשמו, הוויתור על אינטרסים רק למען עשות רע. השואה מהווה חור שחור בהיסטוריה, או כפי שבוטא באופן טרגי על ידי אחד מקורבנותיה: 'פלנטה אחרת'. לפעמים שומעים אנו, את הטענה שהנאציזם היה טירוף קולקטיבי. אך המשתמש במושג זה אינו רגיש לאבסורד שבדבריו. זיגמונד פרויד, אבי הפסיכולוגיה המודרנית, הצליח למצוא מפתח להבין את ה'שיגעון' ולהסביר את התופעות הכרוכות בו, תופעות שלכאורה אין להן מובן. פרויד מצא קצת הגיון בשיגעון, בעוד שבהקשר שלנו, במושג שיגעון אין הסבר אלא ערפול. זוהי בדיוק הודאת בעל-דין באי האפשרות לענות לשאלה. הרוע האבסולוטי הרוע השטני, בא לידי ביטוי ב'פלנטה אחרת'. ברור לי שבעקבות טענתי זאת, חושף אני את עצמי להאשמה קשה של יצירת מיתוס. אם תרצו, אני מודה באשמה, ואף אחריף אותה. הטענה שלפנינו התגלות השטן והתגלמותו בדמותו של הצורר הנאצי, ימ"ש, נראית לי רציונלית יותר, ואפילו אמתית יותר, מאשר הסברים אחרים המוצעים לנו. דברים אלה ישמעו מוזרים מדי לאוזניים רציונליות שידרשו בצדק הסבר להם. אינני רוצה להסבירם. מבקש אני מהקוראים שיתייחסו אליהם בשלב זה, כדברי אגדה, אך גם לשקול אפשרות נוספת, שאכן, לאורה החשוך והאפל של השואה, ייתכן והעולם יוכל להיות מוסבר רק על ידי דברי אגדה, ולא על ידי המערכות הפילוסופיות. ודווקא בעקבות כך יש משהו שמדבר אלינו אף מתוך השואה הנוראה.

אחד הקונפליקטים המתעוררים מדי פעם בפעם ביחס לאתרי אושוויץ קשור בקביעת אופיו של המקום. במילים פשוטות, למה התעקשו הקומוניסטים לא להזכיר שיהודים נרצחו באושוויץ? למה שואפים עד היום הזה מנזרים שונים להיכנס לאושוויץ? שאלות אלו היו עבורי חידה, עד שיום אחד הבנתי את אשר אולי אנשים אלה עצמם לא הצליחו להבין בדרישותיהם ובמעשיהם. לא זכינו לראות בעינינו את השכינה יורדת על הר סיני, מצביעה עלינו ומכריזה "אהובי אתם". או אז, היינו יכולים לומר שאנו העם הנבחר. נשמותינו היו בהר סיני, אנו לא זכינו לכך. אולם, דורותינו ראו דבר אחר. ראינו את השטן יורד אלי אדמות ומכריז עלינו, על העם היהודי, "אתם אויבי". ואויבי השטן הם העם הנבחר.

זאת היא קפיצה אבסורדית אבל אמתית, והיא מובנת לכל אדם ישר ובר-דעת. הרבה פעמים שמעתי את הביטוי המפורש או המובלע כשהוא מופנה אלי: "חבל שהנאצים לא גמרו את העבודה". יש אנטישמים בעולם. אולם יש גם גויים ישרים ומוסריים. והם מבינים שמי שלא היה מועמד להגיע לאושוויץ איננו מהווה אופציה רוחנית בשביל האנושות. או אז צריך להמציא את הקדושים שהנאצים הרגו, ואת תולדות נוכחותם בגיא ההשמדה.

מה אני יכול לומר לך בני? אינני יכול לשחרר אותך מהפחדים ומחלומות הבלהות שגם אני סובל מהם מדי פעם בפעם. אני רק יכול לומר שעל זאת אנו מתגאים. אנו בני הנרצחים ולא חלילה, בני הרוצחים או אף בני הצופים האדישים או משתפי הפעולה. השטן הופיע והצביע עלינו כאויביו. לא בגלל השתייכותנו הפוליטית, או בגלל היותנו סכנה לו. נרדפנו רק בגלל היותנו יהודים, אף תינוקות וזקנים שלא יכלו להרע. היינו סכנה ביולוגית? אז למה התעללו הם ביהדות. למה התאוה לחלל ספרי תורה וכל קדושי ישראל? זוהי משמעות הייחודיות של השואה שרבים מנסים לכפור בה. אכן, השטן ראה נכונה את אויביו. זהו קול שאנו שומעים מעבר לטרגדיה ולכאב.

מבקש ואני לסיים בקטע מתוך ווידויו של יוסל רקובר, פרי עטו של צבי קוליץ:

"א-להים הסתיר את פניו מעולמו ועל ידי כך הקריב את הבריות ליצריהם הפראיים. על כן חושבני, לדאבוני, שטבעי הוא למדי, ששעה שהיצרים שולטים בעולם נאלצים כל אלה שחי בהם זה הא-להי, זה הטהור, להיות קרבנותיהם הראשונים...
ואם אינך א-להי – א-להים של מי הנך? א-להי הרוצחים?"

אם אלה אשר משטימים אותי, רוצחים אותי, הם כה חשוכים, כה רעים – מה אני אם לא זה הנושא בחובו משהו מאורך, מטובך?